

Toplumsal ve Siyasî Arka Planlar Açısından İsrail'in Eğitim Sisteminde Dinin Yeri

Z. Şeyma ARSLAN, Uzm.

Değerler Eğitimi Merkezi

Atıf- Arslan, Z. Ş. (2005). Toplumsal ve siyasî arka planlar açısından İsrail'in eğitim sisteminde dinin yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 59-88. © Değerler Eğitimi Merkezi.

Özet- Bu makalede İsrail'in dinî, kültürel ve siyasî yapısından başlanarak bunların etki alanında oluşan genel eğitim sistemi ve bu sistem içerisinde din eğitiminin yeri ele alınmakta, din eğitimiyle ilgili yeni yönelimler ve tartışma konularına değinilmektedir. Başka ülkelerden farklı ve kendine özgü olan İsrail okul sisteminde özellikle dinin okul sisteminde ve öğretim programlarında yer alışındaki farklılık dikkat çekmektedir. Bu çerçevede İsrail eğitim sisteminin tarihsel arka planı incelenerek geleneksel okullardan yeni okul türlerine geçiş ve bu arada partilere bağlı okulların açılışı ve bu sürecin zamanımıza kadar uzanan etkileri üzerinde durulmuştur. Okul kademeleri ve okul türleri içerisinde dinî eğitimin yeri ele alınmış, din eğitimi etrafında devam eden tartışmalar sosyal sınıf ayrımları, müfredatlar, finansman ve denetim alanlarında incelenmiştir. Yahudi olmayan dinî grupların eğitimi ve devam etmekte olan İsrail-Filistin sorunu sebebiyle bu alanda yaşanan sıkıntılara işaret edilmiştir. Makale, toplumsal sınıflar ve din-devlet ilişkileri bakımından zamanımızdaki ülkelerden farklı bir profil ortaya koyan İsrail'in, bu ilişkiler ağında şekillenen eğitim yapılanmasına dair genel bir çerçeve sunmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler- İsrail, Din Eğitimi, Devlet Eğitimi, Siyonizm, Yahudilik.

İsrail, 1948'de kurulan genç bir devlettir. Yahudi toplumunun bundan önce çok uzun bir dönem boyunca devlet ve yerleşik eğitim sistemi tecrübesi bulunmamaktadır. Buna rağmen, bu yeni devletin eğitim sistemi üzerine geniş bir literatür vardır. Bunun sebebi, eğitimin İsrail devletinin varlığı için taşıdığı anlamda aranabilir. Modern toplum açısından eğitimin, toplumun ortak değerler ve amaçlar doğrultusunda varlığını sürdürmesinin bir yolu olarak düşünülüyor olması, İsrail devletinin kuruluşunda bariz bir şekilde görülebilir.

Ülkelerin eğitim sistemlerinin şekillenmesinde, genel olarak o ülkenin tarihî, toplumsal ve kültürel süreçlerinin önemli etkisi vardır. Özellikle din eği-

timi politika ve yaklaşımlarının eğitim açısından teknik bir konu olmaktan çok, din anlayışı ile din ve devlet arasındaki ilişkiler açısından etkilendiği görülmektedir. Bu sebeple İsrail’de din eğitimini ele almak için önce bölgenin tarihine, dinî, kültürel ve siyasî yapısına göz atacağız.

Filistin bölgesi, dört yüz yıllık Osmanlı hâkimiyetinden sonra (Metz, 1988) İngiliz mandasında iken Birleşmiş Milletler tarafından burada bir Yahudi devleti kurulmasına karar verildi ve bu kararın ertesinde İsrail devleti kuruldu. Milletlerarası Yahudi örgütlerinin uzun ve mücadeleli politikası ve Yahudi sorunundan artık kurtulmak isteyen büyük güçlerin buna destek vermesi sonucu kurulan devletin nüfusu, o tarihten bu yana hızlanan bir tempo ile artmış, bir yandan da etnik köken bakımından büyük değişiklikler göstermiştir.¹ Bunun nedeni, dünyaya dağılmış olan Yahudilerin, Yahudiliğin doğum yeri saydıkları Arz-ı Mev’ûd’a dönerek bu topraklara sahip olmak istemeleridir. Bu eğilim daha sonra eğitim sisteminin ana karakteri üzerinde de belirleyici olacaktır.

Bugün yaklaşık altı milyon olan (İsrail Ankara Büyükelçiliği, t.y.) ülke nüfusunun % 80.5’i Yahudi, % 14.6’sı Müslüman, % 3.2’si Hristiyan ve % 1.7’si Dürzî’dir. İsrail’e göç süreci zaman zaman farklılaşmakla birlikte günümüzde de sürmektedir. 1991’de Yahudi nüfusunun % 62’sini İsrail’de, geri kalanını ise dış ülkelerde doğanlar meydana getiriyordu (Erinç, 2001). 1990’da yeni bir göç hareketinin yaşandığı ülkede 1990-2002 yılları arasında ülke nüfusunu % 20 oranında artıracak şekilde bir milyon kişi İsrail’e göç etmiştir (Sprinzak, Bar, Segev & Levi-Mazloun, 2004).

Siyasî Yapılanma

Siyonizm fikri Yahudi siyasî hayatında merkezî bir role sahiptir ve İsrail devletin kuruluşunda büyük katkıda bulunmuştur. Türkiye’de ve belki başka pek çok ülkede tamamiyle olumsuz bir anlamda, emperyalist bir hareketi ifade için kullanılan siyonizm kelimesi, Yahudiler için farklı bir anlama gelmektedir. Siyonizm en kısa ifadesiyle Yahudi ulusal hareketidir. Yahudi ulusunun tarihî doğum yeri olan İsrail topraklarında yeniden doğmayı ve yenilenmeyi savunur. İsrail toprakları ve Kudüs’e, Kutsal Kitap’ta kullanılan isimle Siyon’a dönmek, iki bin yıl önce bu topraklardan Yahudilerin sürgü-

¹ Bazı kaynaklara göre 1800 yılında Filistin’de yaşayan 275.000 kişinin ancak 7.000 kadarı Musevî idi. Sonraki yıllarda Arap nüfusun göç vermesi, Yahudi nüfusun ise göç alması ile durum tamamiyle değişti. bk. Erinç, 2001.

nünden bu yana Yahudi dinî hayatının temel taşı olmuş ve Yahudi dualarına, ritüel, edebiyat ve kültürüne yerleşmiştir. Siyonizm kelimesinin etimolojisi, İsrail halkını, İsrail töresini ve İsrail toprağını birleştiren bağların eskiliğini, binlerce yıllık özlemleri çağrıştırıyor olsa da “izm” eki, onu on dokuzuncu yüzyıl ideolojilerine, ulusal hareketlerine bağlar. Modern siyonizm on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Doğu Avrupa’da Yahudilerin katledilmelerine ve Batı Avrupa’daki antisemitizme karşı bir tepki olarak doğmuş, ata yurdu-na yönelik eski dinî ve tarihî bağları, İsrail toprağında modern bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan modern bir ulusçuluk anlayışı ile kaynaştırmıştır (Boyer, 1992; Çağlayan, 2004).

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca süren *Yahudi aydınlanması* (Haskalah) siyonizmin ortaya çıkışının temel dinamiğidir. Yüzyıllar boyunca Avrupa’da farklı âdet ve yaşayışları ile öteki olarak görülen ve çoğunlukla aşağı tabakayı oluşturan Yahudilerin hayatlarındaki en önemli belirleyici unsur dinî kurallar olmuştur. Alternatif konumundaki Hristiyan dünyası da benzer dinî hiyerarşisi ile pek farklı değildir. Avrupa’nın yaşadığı Rönesans ile birlikte Yahudilere, yaşadıkları gettoların ötesindeki hayat ilk defa daha cazip görünmüş ve Yahudi kalmakla birlikte bunlara sahip olmak fikri, Yahudi aydınlanmasını doğurmuştur (Silver, 1998). Bu, Yahudiler için dinî kuralların belirleyiciliğini kaybettiği bir hayattır aynı zamanda. Seküler Yahudilik, hatta ateist Yahudiliğin mevcudiyetini zikretmek, bu çalışmada daha sonraki eğitimsel tartışmaları anlamak için faydalı olacaktır.

Siyonist düşünce, dinî motifleri kullanmakla birlikte dinî kaynaklı değildir. Onun için ilk ortaya çıkışından itibaren ana çizgisi itibarıyla seküler bir karakterdedir. Yahudi siyonizm hareketinin ortaya çıkışı ile batıda ulus devlet fikrinin ve bu arada milliyetçi düşüncenin oluşumu arasında bir paralellik görülebilir. Genelde bu dönemde ortaya çıkan milliyetçi söylemlerin doğal olarak dinî düşünme ve dinî etki biçimine muhalefetleri söz konusudur ve bu sebeple en azından başlangıçta seküler niteliklidirler.

Seküler karakteri sebebiyle Yahudilerin hepsinin siyonizm fikrini paylaştığı söylenemez. Yahudilerin çoğu İsrail ülkesine dönüşün ancak ilâhî bir müdahaleyle mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle insanî amaçlarla yürütülecek bir “Yahudilerin Filistin’e yerleştirilmesi tasarısı” başarısızlığa mahkûm bir gûnahtan ibaretti. Geçen yüzyılın başında Ahad Ha’am’ın başını çektiği grup da asıl sorunun manevî zenginliklerini kaybeden Yahudilikte olduğunu savunmuştur. Filistin’de kurulacak bir Yahudi devleti tüm Yahudileri alamayacaktır. Burada dünyadaki tüm Yahudilere ışık tutacak ma-

nevî bir merkez ve kaliteli bir Yahudi hayatı oluşturulmalıdır (Boyer, 1992; Çağlayan, 2004). Bugün bu fikirlerin takipçisi olan düşünce, Ortodoks Yahudilik olarak adlandırılmaktadır.

Yahudi aydınlanmasının öncesinde insanlar az ya da çok dindar olabilse de Yahudiliğin aslına yönelik bir fikir ayrılığı mevcut değildi. Dolayısıyla Ortodoks Yahudilik diye bir şey yoktu. Avrupa’da reformun yükselişiyle reform taraftarı Yahudiler, Yahudi kalmakla birlikte bu medeniyet içinde yer almalarını sağlayacak revizyonist bir dinî anlayışa yöneldiler (Silver, 1998). Sekülerler, revizyonistler, Ortodoks Yahudiler olmak üzere çeşitli gruplar böylece teşekkül etmeye başladı. Revizyonistlerle birlikte Yahudiliğin ne olduğu konusunda özellikle bugün devam eden farklı yorumlar ortaya çıktı. Bir kişiyi Yahudi yapan ve diğerlerinden ayıran belirleyici unsur *din* olarak görülür. Buna karşılık seküler Yahudilik, kimlik olarak bütünüyle dinden temizlenmesi mümkün olmasa da aşkın olanı kabul etmeyen bir yapıya sahiptir ve muhtemel bir tanrıya karşı kayıtsız kalmayı ifade etmektedir (Silver, 1998).

Siyonizm, köken itibarıyla seküler olmakla birlikte milliyetçi siyonist ruhun, Yahudileri dine geri döndürebileceği düşüncesiyle zamanla dindarlar da bu fikir içerisinde yer aldı. Böylece dinî siyonizm ortaya çıktı ve ilk dinî siyasî parti olan Mizrahi (Ruhanî Merkez), bu harekete bağlı olarak “Torah” (Yahudi dinine ilişkin tüm yasa ve öğretiler) için savaşmak üzere 1902’de kuruldu.² Mizrahi Partisi bu tarihten itibaren siyonistlerle çalışarak dinci ve lâik kesim arasında bir aracı görevi görmüştür. Mizrahi’ye tepki olarak 1912’de kurulan Agudat Israel Hareketi (İsraililer Birliği), İsrail devleti kurulurken devletin Tevrat’a dayalı olmasını istemiştir. Ancak, Birleşmiş Milletler tarafından tanınması için devletin seküler olması gerekmektedir. Parti, İsrail siyasî hayatında iktidara gelen koalisyonlar içinde dinî blok olarak hep yer almıştır. Dış politika ve güvenlik gibi konularda fikir beyan etmeyen parti, bugün de enerjisini İsrail’in bir din devleti olarak yapılanmasına ve ayrı eğitim sistemini sürdürmeye yöneltmektedir (Çağlayan, 2004).

Dinî kesim içerisinde 1935’te kurulan Neturei Karta (Kentin Bekçileri) gibi aşırı gruplar da vardır. İsrail devletinin kurulmasına, seçimlere ve devlete ait tüm eylemlere karşı çıkan bu hareket, Kudüs’ün Yahudilikten dönenlerce yönetildiğini, Tanrı’ya karşı gelen Yahudi devletinin Holokost’tan daha beter bir felâketle sona ereceğini söyler. Hiçbir ulusa, halka ve dile karşı nefret, düşmanlık, çatışma ve savaş kabul edilemez görür; zira Tevrat sürgündeyken Yahudi-

² Mizrahi hareketi 1902’de bir örgüt olarak kurulmuş, 1911’de partiye dönüşmüştür.

lere bunu emretmemiştir. Her fırsatta İsrail'in karşısında Filistinlilerle birlikte saf tutan hareketin, İsrail'de devlete karşı olmakla büyük tepki çekmesine rağmen, varlığını sürdürmesine izin verilmektedir (Çağlayan, 2004).

Özetle siyonist hareket, en başından beri seküler ve dinî olmak üzere iki farklı temel görüşü içinde barındırmış, bu ikisi arasında İsrail'in kuruluşu öncesinde ve sonrasında sürekli bir çatışma yaşanmıştır. Siyonist olmayan ve çoğunlukla bağımsız hareket etmek arzusunda olan dinî grupları da ilâve edince İsrail'in siyasî yapısının ana hatları ortaya çıkmaktadır.

Din-Devlet İlişkileri ve Lâiklik-Dindarlık Tartışması

İsrail devletinin kuruluşundan sonra devletin din ile ilişkisi net olarak belirlenmemiştir. Bu yeni oluşumda dinî uygulamaların alanını belirleyen kapsamlı bir düşünce yoktu. Bu belirsizlik, İsrail'in bağımsızlık bildirisine de yansımış, dinle ilgili ifadeler genel ve yoruma açık olarak ifade edilmiştir. İsrail'de bugün hâlen söz konusu olan lâiklik-dindarlık tartışması bu belirsizlik üzerinden sürmektedir. Aslında sorunun, Yahudi dininin daha önce karşılaşmadığı konularla yüz yüze gelmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Din, İsrail devleti için ne derece sorun ise bu devletin kuruluşu da Yahudilik için o derece büyük bir sorun olmuştur (Şami, 2002). Çünkü, modern anlamdaki seküler devlet mefhumu, dinî literatür açısından bir sorun oluşturmaktadır. Yahudiler kendi şeriatları doğrultusunda bu tür bir devletin ihtiyaç duyduğu konulara, devletin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında, iç işlerinin yürütülmesinde, dış ilişkiler alanında cevaplar üretmede de zorlanmaktadır.

Yahudiliğe has bir görüş olan din ve millet birliği sebebiyle Yahudileri bir araya getiren İsrail devleti için dinin merkezî bir konumda olduğu ilk akla gelendir. Yahudilikte din ve millet arasındaki uyuma rağmen başlangıçta siyonizm hareketinde büyük çoğunluk, dinî değerlere bağlı olmadığı gibi dine inanmıyordu da. Kurulan yeni devlet, kendisi ile Yahudilik dini arasında birlik ilkesini kabul etmemiş, bununla birlikte İsrail devleti din işlerini düzenleme görevini üzerine almış, yasama alanında dinî esasları dikkate almış, dinî örgütlenmelere kanunî yetkiler vermiş, dindarlara dinin değişik emirlerini yerine getirme imkânı sağlamıştır. Kilise benzeri dinî bir otorite kurumun mevcut bulunmadığı İsrail'de dinî gruplar kendi dinî görüşleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bağımsız olması gerektiği tartışılan *Hahambaşılık* kurumu, devlete bağlı olarak faaliyet göstermektedir (Şami, 2002).

Din konusundaki tartışmanın taraflarından biri olan lâik siyonizm, Yahudi halkının her yönüyle bir halk olduğunu, dinin bu halkın kabullendiği değerlerden ve kişilik görüntülerinden biri olduğunu kabul eder. Yahudiliğe, “Yahudi halkının kutsal kültürü” olarak bakar. “Vaat edilmiş topraklar”a bir halk efsanesi olarak baksa bile bundan siyasî bir program çıkarabilmiştir. Devletin kuruluşu esnasında daha etkin olan lâik ve sosyalist siyonistlerin dinî gruplar üzerinde uzun zaman baskısı söz konusu olmuştur. Lâik siyonist eğilimdeki devletin resmî din söylemi, siyonizm için malzeme oluşturacak ölçüdedir; ancak 1967 ve 1973 savaşları sonrasında resmî dinin genel söylemleri ile çelişen, karşı çıkan, toplumu tabandan Yahudileştirmeye ve dinî kurallara bağlı kalmaya dönüş için gayret sarf eden dinî grupların etkinliğinin arttığı gözlenir. Doğru bir değerlendirme yapmak için bu dinî uyanışın, aynı dönemde benzer şekilde İslâm dünyasında ve Hristiyan dünyasında da meydana geldiğini ifade etmek gerekir (Şami, 2002).

Dinî bir otorite merkezi olmamakla birlikte bugün gündelik hayatın belirlenmesi açısından ülkenin dinî liderliği Ortodoks ve ultra Ortodoks partilerin etki alanındadır. Bu nedenle kürtaj, evlilik ve boşanma, Yahudilerin özel yeme içme kurallarının uygulanabilmesi için yapılan düzenlemeler (meselâ et ve süt ürünlerinin aynı lokantada servis yapılmaması gibi), Şabat’a³ uyulması, dinî eğitim sisteminin genişletilmesi ve ultra Ortodoks kadın ve erkeklerin askerlikten muaf tutulmaları ve kimin Yahudi olduğunun belirlenmesi (annesi Yahudi olmayanlar Yahudi olamaz) gibi konularda yetki Ortodoks hahamlığın kontrolündedir (Çağlayan, 2004).

İsrail halk kesimleri içerisinde dinî gruplar etkin görünmekle birlikte lâik kesim sayıca çok daha fazladır. Bununla birlikte İsrail’de sağ ve sol taraflar arasında siyasî dengeyi oluşturan küçük partiler yönetime ortak olmuşlar, kendi değerlerini çoğunluk üzerinde hâkim kılabilmiş ve isteklerinin bir kısmını elde etmişlerdir (Şami, 2002).

Etnik ve Kültürel Yapı

Yahudi toplumunu oluşturan gruplar ana hatlarıyla Aşkenaz Yahudileri, Sefarad Yahudileri, Oriental Yahudiler, Etiyopya /Afrika Yahudileri ve Sovyet Yahudileridir. Aşkenazlar, İsrail’e ilk göç eden, merkez Avrupa’dan gelen,

³ İş yapılması yasak olan kutsal cumartesi günüdür. Şabat saatleri süresince dış seferler de dâhil olmak üzere bütün uçak seferleri ve toplu taşıma araçlarının faaliyetleri durur. Kudüs’te lokanta ve eğlence yerleri de dâhil olmak üzere dükkânlar kapanır.

devletin kuruluşunda rol oynayan, siyasî yaşamda önemli ağırlığa sahip olan, seküler anlayışa sahip, ideolojik olarak sosyalist veya sosyal demokrat, daha fazla politize olmuş bir gruptur. Sefarad Yahudileri ise aslen İspanya ve Portekiz'den gelmişlerdir. Sefarad kelimesi, daha sonra Müslüman ülkelerden gelen ve Arapça konuşan Oriental Yahudileri de kapsayacak şekilde Aşkenaz olmayanları ifade için kullanılmıştır (Elazar,1995; Metz, 1988). Gerek mad-dî durum gerekse dinî bilgiler bakımından son derece zayıf olan Afrikalı Yahudiler ve Sovyet Yahudileri ise 1980'lerin sonunda bir operasyonla İsrail'e getirilmiştir. Her iki grup da ülkede şüpheyile karşılanmıştır (Özmen, 2001).

Aşkenaz ve Sefarad Yahudileri arasındaki ayrım, dinî ritüel ve ayinlerinde farklılığa yansiyacak şekilde çok eskilere dayanır. Sefaradlar ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmakla birlikte kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmektedir. Bu geri kalmışlığın eğitim sahasına bir yansıması olarak Oriental Yahudiler ile Aşkenaz Yahudilerinin eğitim seviyeleri arasında bir fark hep olagelmıştır. Örneğin 1986'da Aşkenazlarda ortalama eğitim alma yılı 12.2 iken, Oriental Yahudilerde 10.4'tür. Yüksek öğrenime katılma oranlarında da farklılık gözlenmektedir (Metz, 1988).

İsrail'de etnik farklılıklara dayanan gerilimler Yahudi diasporasının kültürel farklılığı ve dağınıklığının bir ürünüdür. Yüz üç ülkeden gelen ve yetmiş farklı dili konuşan insanlardan oluşan Yahudi toplumu (Metz, 1988) kozmopolit, birbirleriyle çatışabilecek parçalardan oluşan bir yapı arz etmektedir. Filistin sorununun, İsrail toplumunu birbirine bağlayan *öteki* vazifesi gördüğü ve eğer tamamen barış gerçekleşirse bu kez Yahudi toplumunun kendi içinde bir mücadeleye girişebilir durumda olduğu dile getirilmektedir (Özmen, 2001).

Sonuç olarak çok kesimli ve çok partili İsrail siyasî kültürel yapısında siyonistlerden (lâik, sosyalist, dinci veya revizyonist) Siyonist olmayanlara ve ultra Ortodokslara, Avrupa kökenlilerden Asya ve Orta Doğu kökenlilere kadar pek çok grup temsil edilmektedir. İsrail eğitim sistemi, ana hatları verilen bu siyasî kültürel yapı ile doğrudan ilgili görülmektedir.

İsrail'in Genel Eğitim Sistemi

Tarihsel Arka Plan

Geleneksel okullardan yeni okul türlerine geçiş

Yüzyıllardır farklı devletler içerisinde azınlık grupları olarak yaşamış olan Yahudi toplumları için *devlet* yeni bir tecrübe olduğu gibi, geleneksel eğitim

sisteminden devletin eğitim sistemine geçişte pek çok değişiklik yaşanmıştır. Geleneksel Yahudi toplumunun çocukların dinî eğitimiyle ilgili olarak iki kurumu bulunagelmıştır: İlkokul çağı ve daha küçük yaştaki çocuklar için “Chedar” ve ortaokul ve daha büyük yaştaki çocuklar için “Yeşiva”. Bunlar Yahudi geleneğini genç nesillere aktarmak amacıyla faaliyet gösteren okullardı ve dünyevî bütün konular ve meslekî bilgiler hariçte tutularak sadece Torah ve Talmud eğitimi verilirdi. Hayata ve mesleğe hazırlama işi aile, sinagog vb. başka kurumlara bırakılmıştır. Yahudi toplumunun tamamıyla geleneksel olarak mevcudiyetini sürdürdüğü uzun dönem boyunca Yahudi eğitimi bütünüyle Yahudi değerleri ve dünya görüşünün desteği ve idaresi altındaydı (Bar-Lev, 1984).

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru sosyal, politik, ekonomik ve manevî alandaki değişimler sonucu Yahudi toplumunda meydana gelen zayıflamadan eğitim sistemi de etkilendi. Bu dönem, diğer toplumlarda olduğu gibi Yahudiler için de geleneksel eğitim kurumlarından modern okullara geçiş sahne oldu. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, başta Almanya ve daha sonra da diğer ülkelerde geleneksel eğitim kurumlarının meşruiyetini zedeleyecek tarzda, genel ve meslekî eğitimi esas alan modern kurumlara dayanan yeni tarz bir Yahudi eğitimi oluşmaya başladı. Ortodoks karakterdeki din adamları elitinin gittikçe hız kazanan bu harekete karşı çıkma ve durdurma girişimleri başarısız kaldı. Sonuç olarak diasporadaki pek çok Chadarim [Chedar’ın çoğulu] ve Yeşivot [Yeşiva’nın çoğulu] okulu, öğrencilerinin büyük bir kısmını kaybetti. Benzer bir süreç Filistin’deki Yahudiler arasında da –eski sistemi takip eden küçük gruplar hariç- on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yaşandı. Böylece geleneksel eğitimin dışında eğitim veren okulların açılması, din eğitimi için ayrı okulların açılmasını gündeme getirdi (Bar-Lev, 1984).

Partilere bağlı okulların açılışı

Yukarıda sözünü ettiğimiz geleneksel okul yapısının farklılaşma süreci aynı zamanda Yahudilerin bir kısmının din konusunda farklı düşündüğü, bunu siyasî tavırlarına ve eğitim anlayışlarına da yansıttığı bir dönemdir. Yine yukarıda sözü edilen çeşitli dinî ve siyonist gruplar, devletin kuruluşu öncesinde hem parti olarak siyasî oluşumlarını hem de kendi anlayışları doğrultusunda eğitim kurumlarını oluşturmaya başlamışlardır.

Örneğin daha devletin kuruluşu öncesinde Filistin’deki eğitim sisteminin nasıl olacağı, ilk siyonist kongrelerini bölen en önemli tartışma konusu ol-

muştur. Seküler siyonist grup, eğitim sisteminin kendi görüşlerini destekleyecek şekilde millî bir ruh üzerine kurulu, ortak ve seküler bir eğitim olması gerektiği konusunda ısrarlı iken, kongredeki dinî grup eğitim ve kültürle ilgili konuların siyonist hareket tarafından değil, yerel topluluklar tarafından ele alınmasını savunmuştur. Zira kendi toplulukları üzerinde güçlerinin devamından emin olmak istemiş, seküler baskıdan, ortak eğitim içinde inançlarını devam ettiremeyerek erimekten korkmuşlardır. Bu mücadeleler arasında kurulan Mizrachi Partisinin yayınladığı ilk bildirinin odağında din eğitimi ihtiyacına yapılan vurgu vardır. 1902'de Mizrachi Hareketi'nin kuruluşuna paralel olarak ilk dinî siyonist okul da 1904'te açılmıştır. Eğitime siyonist organizasyonun herhangi bir desteği ya da müdahalesini kabul etmeyenler ise Agudat Israel partisini kurmuştur (Gross, 2003; Shamai, 2000). Böylece yüzyılın başında din eğitimi ile ilgili tartışmalar İsrail siyasî yapısının oluşumunda da etkili olmuştur.

Mizrachi'nin kendi otonom eğitim kanalını elde etmesinden sonra sosyalist gruplar da kendi otonom işçi kanalını kurmuştur. Böylece geride kalan, bir ayrıma dayanmayan, sosyalist olmayan fakat seküler olan ve genel siyonistlerle ilişki içinde olanlar *genel eğitim kolunu* oluşturmuştur. Sonuçta daha İngiliz mandası döneminde devlet destekli birkaç otonom siyonist eğitim kolu Filistin'de işlemekteydi: (i) Seküler ve bağlantısız genel eğitim kolu, (ii) sosyalist işçiler grubu ve (iii) dinî Mizrachi grubu. Bu ayrılık, aynı zamanda genel ve müşterek bir siyonist eğitim fikrinden vazgeçilmesi anlamına geliyordu (Shamai, 2000). Bunlara ilâveten siyonist olmayan Ortodoks karakterdeki bağımsız din eğitimi kolu ile birlikte İsrail'de genel olarak eğitim sisteminin ana hatları daha devletin kuruluşu öncesinde belirmiş olmaktadır.

Bu eğitim kolları devletin kuruluşu sonrasında da varlıklarını yine parti bağlantılı olarak devam ettirmiş, her biri kendi amaçları doğrultusunda, ülkeye gelen göçmen çocuklar üzerinde toplumsallaştırma ve siyasî yapıyı oluşturma yolunda sıkı bir yarışa girişmiştir. 1953 yılına gelindiğinde ise çıkarılan Devlet Eğitim Kanunu okullarda politik propagandayı yasaklamış, okulların doğrudan parti bağlantılı olmasına son vermiş ve millî bir okul sistemi kurmayı esas almıştır. Amaçları ve bugüne kadarki işlerliğini aşağıda ele alacağımız bu kanun ile lâik ve dinî olmak üzere iki farklı devlet eğitimi tanınmıştır. Bu kanunla devlet eğitimi dışında kalmak isteyen ve kanun kapsamı dışında olan Ortodoks dinî gruplar tarafından işletilen okullar da tanınmıştır (Metz, 1988).

Devlet okulu sisteminde parti bağlantısı organik olarak kesilse de kuruluşunda dinî siyonizm hareketini temsil eden dinî devlet okulları, bu fikrî ka-

rakterini sürdürmektedir. Bağımsız dinî gurupların parti bağlantısı ise bir sorun oluşturmamaktadır.

Eğitimle İlgili Düzenlemeler

1949 Zorunlu Eğitim Kanunu, 1953 Devlet Eğitim Kanunu, 1958 Yüksek Öğretim Konseyi Kanunu ve 2000 Öğrenci Hakları Kanunu, İsrail’de eğitim sistemini belirleyen önemli düzenlemelerden bazılarıdır (Sprinzak ve diğerleri, 2004). 1949’daki zorunlu eğitim yasası ile, parasız, ulusal ve zorunlu ilköğretim esası getirilmiştir. 1953’teki Devlet Eğitim Kanunu ise eğitim sisteminin genel olarak içerik ve işleyişini, okul türlerini belirlemiş, bu bakımdan İsrail’in eğitiminde bir dönüm noktası oluşturmuştur (Metz, 1988).

Azınlıkların eğitimi de 1949’daki Zorunlu Eğitim Kanunu ile düzenlenmiştir. Arapça konuşulan okullar resmî olarak karma eğitim verirler ve yerel Arap eğitim otoriteleri tarafından yönetilirler. Eğitim Bakanlığına bağlı Arapların eğitim ve kültür işlerinden sorumlu birim, Arap okullarının koordinasyonunu ve denetimini yürütür. Diğer Yahudi ve Hristiyan dinî azınlık grupları dinî ilimlere önem veren kendi okullarını herhangi bir denetim ve devlet desteği olmadan idare edebilirler (Brickman, 1971).

1953’teki Devlet Eğitim Kanunu seküler ve dinî eğitimle ilgili kavramlara açıklık getirmiş ve şu tanımları yapmıştır (Bar-Lev, 1984):

Devlet eğitimi, siyasî, nesebî veya partizan amaçlara dayanmayan bir müfredata göre yürütülen, devlet tarafından sağlanan ve yönetilen eğitimidir.

Dinî devlet eğitimi, müfredatı, öğretmenleri, teftiş mekanizması gibi unsurları ve yaşam tarzı itibarıyla dinî olan devlet eğitimidir.

Din eğitimi kurumları, resmî din eğitiminin verildiği eğitim kurumlarıdır.

İlâve müfredat, resmî müfredatın bir parçası olarak resmen tanınan bir eğitim kurumunda öğretim zamanının % 25’ini geçmemek üzere kabul edilen müfredattır.

Dinî devlet okulundaki ilâve müfredat, okul tarafından benimsenen dinî görüş çerçevesinde yazılı ve sözlü kuralların öğretimini de kapsayan ilâve müfredattır.

Okul Kademeleri ve Dersler

İsrail’in eğitim sistemi okulöncesi, ilköğretim (altı yıl), orta öğretim (birinci kademesi üç yıl ve ikinci kademesi üç yıl), orta öğretim üstü ve yüksek öğ-

renim kademelerinden oluşmaktadır. Resmî sistem dışındaki okullarda ilköğretim sekiz yıl, orta öğretim dört yıldır. En son 1978'deki düzenlemeyle zorunlu eğitim onuncu sınıfa kadar, yükseltilmiş zorunlu okulöncesi eğitimle birlikte zorunlu eğitim toplam on bir yıl olmuştur. Orta öğretim üstü okullar ara kurumlar olarak çeşitli teknoloji, iletişim ve sanat dallarında eğitim vermektedir (Sprinzak ve diğerleri, 2004).

Okul günleri cumartesi dışında haftanın altı günüdür. 1997'de çıkarılan, okul günleri, haftalık ders saati süreleri ve seçmeli derslerle ilgili kanuna göre derslerin asgarî süreleri şöyledir: Cuma günü dört saat, haftada bir gün beş saat, diğer dört gün de sekiz saat (Sprinzak ve diğerleri, 2004). Böylece haftada asgarî kırk bir saat eğitim yapılmaktadır. Derslerin zenginleştirilmesi programı kapsamında bir okulun sunduğu ders seçenekleri toplamı öğren-ci başına haftada yüz on bir saattir (bk. Tablo 2 ve Tablo 4).

İsrail'de erkeklerde otuz altı ay, kızlarda on sekiz ay olan zorunlu askerlik hizmeti, lise eğitiminden hemen sonra gerçekleşir (Özmen, 2001). Bu sebeple liselerde askerliğe yönelik hazırlık eğitimleri başlar.

Tablo 1

2002-2003 Yılı Verilerine Göre Eğitim Sisteminin Kademeleri (Okulöncesinden orta öğretim sonuna kadar) (Sprinzak ve diğerleri, 2004)

Okulöncesi eğitimi	İlköğretim	Orta öğretim		Yüksek Öğretim
(2-6 yaş)	(1-6., 1-8. sınıf)	I. kademe (7-9. sınıf)	II. kademe (9-12. sınıf)	Teknik okullar
315.000 (% 77)*	771.000 (% 97)*	247.000	342.000 (% 96)*	
Yaş				
2 3 4 5 6	7 8 9 10 11 12	13 14 15 16 17 18	19 20	

* Rakamlar, Eğitim Bakanlığının denetimindeki kurumları kapsamaktadır. Parantez içindeki oranlar ise bu sayının ilgili yaş grubunun geneline oranıdır. Orta öğretim kurumları için verilen orana Çalışma Bakanlığı ve Dinî İşler Bakanlığına bağlı okullar dâhildir.

İsrail'de Okul Türleri ve Din Eğitimi Sistemi

İsrail'in genel eğitim sisteminde okul türleri, temelde din eğitiminin içerik ve derecesine göre ayrılmıştır. Örgün eğitim sistemi, biri devlet tarafından yürütülen diğeri devletten bağımsız olarak dinî gruplar tarafından yürütülen iki temel yapı içermektedir. Devlet eğitimi de kendi içinde, seküler ya da dinî, iki şekilde organize edilmiş olup devlet eğitimindeki din eğitimi, resmî dinî akımı temsil etmektedir. Ortodoks grupları ise devlet tarafından desteklenen bağımsız eğitim kolunu oluşturmaktadır. Bu okullar, müfredatı, öğretim kadrosu ve okul kültürü itibarıyla dinîdir.

Buna göre İsrail'in eğitim sistemi şu kanallardan oluşmaktadır:

1. Devlet eğitimi

a) Genel okullar (*mamlachti*)

b) Dinî okullar (*mamlachti dati*)

2. Bağımsız eğitim (*chinuch atzma'i*)

Devlet Eğitimi

Genel Okullar

Genel devlet okullarında ilköğretimde müfredatın yaklaşık % 75'i mecburî, % 25'i ise okulun tercihinine bırakılan ilâve müfredattan (Supplementary Curriculum) oluşmaktadır. Temel eğitim programı matematik, fen, tarih, dinî ilimler, sanat ve beden eğitimi gibi derslerden oluşur. İlâve müfredatı ise her okulda eğitim komisyonları belirlerler. Bu komisyonlar aileler, öğretmenler ve okul idarecilerinden oluşur. Bu sebeple Eğitim Bakanlığı, eğitimi bütünüyle finanse etmesine rağmen belli bir oranda okulların bağımsızlığı da söz konusudur. İlâve müfredat okul zamanı içinde % 25'i aşarsa aileler veya yerel yönetimler ilâve masrafları karşılarlar (Sprinzak ve diğerleri, 2004; The Jewish Agency for Israel, 2001).

Genel devlet okullarında, Yahudilik diniyle ilgili eğitim, ulusal, kültürel bir yorum ile verilir ve öğrencilerin dinî inanç ve göreneklerine vurgu yapılmaz. Bunu, herhangi bir dinî grubun öğretilerini esas almadan daha birleştirici bir yorum şeklinde anlamak gerekir. İsrail'de devlet eğitim sistemindeki ilâve müfredat uygulaması çoğunlukla ailelerin dinî beklentilerini karşılama konusunda bir esneklik sağlamak fonksiyonunu icra etmektedir.

Genel devlet okullarından bazıları ise ilâve eğitim müfredatını belli bir felsefe doğrultusunda hazırlamışlardır. Bunun bir örneği Tali okullarıdır. "Tali", İbranice "fazlaştırılmış dinî eğitim" ibaresinin ilk harflerinden oluşmuş bir kelimedir ve bu okullar Yahudilik dini çalışmalarına bir devlet okulunda gerekenden daha fazla zaman ayırırlar (Sprinzak ve diğerleri, 2004; The Jewish Agency for Israel, 2001).

Dinî Okullar

Dinî okulların müfredatı, genel okullarınki ile hemen hemen aynıdır; fakat ilâve müfredat olarak yoğunlaştırılmış bir din eğitimi programı uygularlar.

Eğer ilâve konular % 25'i aşarsa genel devlet okullarında olduğu gibi ilâve masrafları aileler öderler. Bu okulların farkı okulda sağlanan dinî atmosferdir. Öğretmenler ve idarecilerin dinî davranış açısından spesifik kriterlere sahip olması beklenir. Öğrencilerin Yahudi dini kurallarına göre giyinmesi ve davranması istenir. Günlük dua ve ibadetler okul gününün bir parçasıdır. İlköğretim seviyesindeki okullarda kız ve erkek çocukların birlikte okudukları okullar olduğu gibi, ayrı sınıflarda okudukları okullar da vardır (The Jewish Agency for Israel, 2001; World Zionist Organization, 2005).

Tablo 2

*İbranî Eğitiminde Genel ve Dinî Devlet Okullarında Orta Öğretimde Okutulan Dersler ve Kişi Başına Düşen Haftalık Ders Saati Süreleri** (Sprinzak ve diğerleri, 2004)

Ders alanı	Birinci kademe (7, 8, 9. sınıflar)		İkinci kademe (10, 11, 12. sınıflar)	
	Genel devlet eğitimi	Dinî devlet eğitimi	Genel devlet eğitimi	Dinî devlet eğitimi
İbranî dili ve edebiyatı	12	11	12	11
İngilizce	11	11	9-11	9-11
Arapça/Fransızca	9	9	3	3
Matematik	14	14	9	9
Tabii bilimler/teknoloji	18	15	8	8
Kitab-ı Mukaddes ve dinî ilimler	14	24-26**	9	20-26
Tarih, coğrafya, insanî ve sosyal bilimler	16	12	8	8
Yurttaşlık bilgisi	7	7	7	7
Beden eğitimi	6	3-5	6	6
Sanat	4	3		
Seçmeli dersler			6	6
Kompozisyon yazma			2	2
Yoğunlaştırılmış çalışmalara ayrılan ek süre			26-28 genel	32-34 teknik
			16-24 genel	24-32 teknik
Toplam	111	111	107	113
			113	121

* Bir öğrencinin alması gereken asgarî haftalık ders saati süresi kırk birdir. Okulun tercihinine göre bu süre artırılır. Buradaki rakamlar, ders olanakları ile kişi başına düşen haftalık ders saati süresini göstermektedir. Bu bilgi Tablo 4 için de geçerlidir.

** Yeşiva ve Ulpana⁴ okullarında bu rakama seçmeli program dâhilinde haftada on iki saat Talmud dersleri dâhil edilir.

⁴ Yeşiva türünde kızlar için açılan okullardır.

İsrail’de dinî devlet okulları pek çok türde eğitim vermiştir. Bu çerçevede denizcilik okulu, askerî akademi, elektronik mühendisliği eğitimi veren bir yüksek okul, özel öğretim üzerine bir enstitü, Yeşiva eğitimi ile üniversite sınavına yönelik eğitimi birleştiren yatılı okullar, yüksek Tevrat çalışmalarıyla öğretmenlik meslek bilgilerini ve temel askerî eğitimi birleştiren yatılı bir yüksek okul, ortaokul seviyesinde bir ziraat okulu gibi okullar sayılabilir (Bar-Lev, 1984). 1995’te bu okullardan bazıları (meslekî eğitim veren dinî okullar) normal akademik liselere dönüştürülmüştür. Bu kararın, dinî devlet okullarının üniversite sınavındaki başarı oranını artırdığı belirtilmektedir (Gross, 2003). Dinî devlet okulları, anaokullarından başlayıp öğretmen yetiştiren okullara ve bir dinî üniversiteye kadar çok geniş dağılımlı bir din eğitimi ağının gelişmesini ve yerleşmesini sağlamıştır.

Tablo 2’de, -seküler veya dinî- devlet okullarında okutulan dersler ve süreleri verilmektedir. Bu tablo, diğer dersler içerisinde din dersinin yerini ve bu bakımdan seküler okullarla dinî devlet okullarının farkını görme imkânı vermektedir.

Akademik başarı itibarıyla bir karşılaştırma yapılacak olursa, 2002 yılında dinî devlet okullarında üniversite sınavında başarı oranının % 66, seküler devlet okullarında % 60 olduğu belirtilebilir (Gross, 2003).

Dinî Devlet Eğitiminin Düşünsel Dayanakları

Dinî devlet eğitiminin temelindeki düşünce, daha önce de ifade ettiğimiz üzere dinî siyonist anlayıştır. Dinî siyonizm hareketinin İsrail’deki serüveni ise inişli çıkışlı olmuş, bu okullar da bu hareketlerden etkilenmiştir. Örneğin başlangıçta halkın birliğini sağlama gibi bir sorumluluk verilerek sosyal bir rol yüklenmiş olan okullar, siyasî ve askerî başarısızlıkla gerilimin arttığı zamanlarda dinî ve milliyetçi çizgisi sebebiyle sorumlu görülmüş, itibar kaybetmiştir. Başbakan İzak Rabin’in, üyeleri çoğunlukla dinî devlet okullarından gelen Yahudi yer altı grupları tarafından öldürülmesi, bu okullar ile ilgili sıkıntıların doruğa ulaşmasına neden olmuştur. Rabin’in öldürülmesi, eğitim sisteminin tümünde, farklı düşüncede olanı kabullenebilme konusunun daha etkin bir şekilde ele alınması gereğini hissettirmiş, dinî devlet eğitimi sisteminin açık ideolojik çizgisi sebebiyle farklı olanı da meşru gören çoğulcu bir yaklaşımı desteklemediği, bunun değişmesi gerektiği tartışılmıştır (Gross, 2003).

Yaşanan sıkıntılara rağmen İsrail’deki dinî devlet eğitimi, dindar Yahudilerin moderniteye karşı geliştirdikleri “pedagojik bir karşı koyma” olması bakı-

mından önemli bir tecrübe olarak görülmektedir. Dinî devlet eğitiminin, modern zamandaki devlet okulu mefhumundan farklı olarak başlattığı yeniliklerden biri seküler konuları, kendi ideolojisi ve eğitim anlayışının bir parçası olarak din eğitiminin içine dâhil etmesidir. Bu okullar İsrail'in genel devlet eğitimi sistemi içerisinde yer alıp hem seküler konuları öğrenmek hem de dinî eğitim almak isteyen halk kesiminin taleplerine hizmet etmektedir (Gross, 2003).

Dinî devlet eğitimi, değişen şartlar ve pratik ihtiyaçların yön verdiği bir felsefi kökene dayanır. Temelinde Yahudilerin hayatının her zaman bir parçası olagelmış dinî Yeşiva eğitiminin geleneksel değerleri ile Almanya'da neşet eden, seküler ve dinî konuları birleştiren modern Yahudi eğitimi hareketinin izleri görülür. Dinî devlet eğitimine kendine has karakterini veren prensiplerin, dinîlik, modernlik ve milliyetçilik olduğu ifade edilir. Dinî oluşu sebebiyle Yahudi kutsal metinleri ile Yahudi âlimlerinin eserlerinden oluşan dinî metinleri öğretmeyi içerir. Modern oluş, temel becerilerin öğretilmesini, yani birer vatandaş olarak toplum hayatında insanların ihtiyaç duyacağı, modern bir devlette katılımcı, faydalı bir hayat yaşamaya yardımcı olan konuları okul programına dâhil eder. Bu kapsamda zorunlu bir müfredat kapsamında matematik, fizik, İngilizce gibi seküler konulara, öğrencilerin üniversite sınavında başarılı olabilecekleri ve sonraki hayatlarında çeşitli mesleklere yönelebilecekleri şekilde yer verir. Milliyetçi oluşu, eğitimde siyonist perspektifin esas alınmasını getirmiştir. Bu sayede seküler ya da dindar, diasporada yaşayanlar da dâhil olmak üzere tüm Yahudi toplumu ile bir birlik sağlanması, dinî bir anlam ve değer taşıyan topraklar olarak İsrail ülkesiyle özdeşleşme, ülkeye ve onun kanunlarına bağlılık ve sadakat duygusuna sahip olma amaçlanmaktadır (Gross, 2003).

Bu eğitimi almış ideal bir kişi, hem özel hayatında hem de toplum içindeki tüm davranışlarında dinî bilgi ve pratiklerden kaynaklanan bir perspektife dayanan, bir yandan da modern yaşam tarzına entegre olan, okulda öğrendiği seküler bilgileri uygulayan kişi olarak tarif edilmektedir (Gross, 2003). Yine de ideal insanın kim olduğu problemi önemli bir soru olmaya devam etmektedir. İdeal insan, geleneksel din adamı olmak durumunda mı? Yoksa modern bir öncü, ya da dindar bir Yahudi mühendis, pilot veya bilim adamı olabilir mi?

Dinî devlet eğitimi, bu soruya ikinciden yana cevap vermekte olup demokratik, dinî olmayan bir ülkede bir Yahudi olarak yaşamının mümkün olduğunu göstermek gibi zor bir göreve sahiptir. Çünkü bu konu, aynı zamanda dinî bir problem alanı ile de ilgilidir. Dinî siyonist fikrin düşünce planında yaşadığı aç-

maz, seküler olanla yapılan ortaklığın izahındaki güçlüktür. Dinî devlet okulları, dinî siyonist fikrin açmazlarının doğrudan etki alanındadır (Gross, 2003).

Bağımsız Eğitim

Dindar gruplar içerisindeki siyonist olmayan, çoğunlukla Agudat Israel Partisine bağlı olan ve ultra Ortodoks olarak tanımlanan Yahudi grupları eğitimlerini devletten bağımsız olarak sürdürme kararı almıştır.

Bağımsız dinî eğitim kurumlarının dinî devlet eğitiminden en önemli farkı, bir başka anlayışa ve gruba bağlı oluşudur. Agudat Israel Partisiyle resmî ve doğrudan bağlantısı olan (Bar-Lev, 1984) okulların bağımsız olma isteğinin, siyonist olmamaları sebebiyle devletle olan mesafelerinden geldiği söylenebilir.

Bu okulların dinî kurallara ve dinî ilimlere, dinî devlet okullarından daha fazla önem ve yer verdiği de bir gerçektir. Öğretim programı, genel eğitim konularını da içerir. Bu okullar devlet ve/veya yerel eğitim otoriteleri tarafından mali olarak desteklenirler ve çoğu Eğitim Bakanlığı tarafından resmî olarak tanınır. Fakat Eğitim Bakanlığı ilâve müfredattan, öğretmen alımları ve ya maaşlarından sorumlu değildir. İlâve müfredat genellikle % 25'i aşar, bu sebeple ailelerin yükü artar. Okula kabul şartları devlet okullarından daha sıkı olabilir. Genellikle yalnızca kız veya erkek okulu olarak kurulmuşlardır (The Jewish Agency for Israel, 2001; World Zionist Organization, 2005).

Eğitim Bakanlığı tarafından resmî olarak tanınmayan okullar, çeşitli dinî gruplar tarafından idare edilen ilk ve ortaokul seviyesindeki Heder ve Talmud-Torah okullarıdır. Bunlar temel devlet müfredatına bağlı olmayıp kendi özel müfredatlarını ve pedagojik yöntemlerini Eğitim Bakanlığının katkısı ya da müdahalesi olmadan yürütürler (The Jewish Agency for Israel, 2001). Devletin bu okulları denetlemesi, binaların uygunluğu ve bakımıyla alakalı konularda daha çok bir formalite olarak işlemektedir (Şami, 2002). Öğretim dili genelde İbranice değil Yidiş'tir.⁵ Modern İsrail Devletinde Yeşiva türü bu okulların sayısı son dönemde anlamlı bir şekilde artmaktadır. Yeşiva öğrencileri –Talmud çalışmaları ile askerî eğitimi birleştiren Yeşivot Hesder hariç- askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur (Bar-Lev, 1984). Ultra Ortodoks topluluk için hazırlanan ders kitapları –ki bunlar İsrail Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenmemektedir- İsrail devletini, Bağımsızlık Gü-

⁵ Doğu Avrupa'daki Yahudilerin konuştuğu lehçe. İbrani alfabesiyle yazılır. İbranice, Slavca, Orta Çağ Almanca'sı karışımı bir dildir.

nü'nü (1948 savaşı), Nazilerin yaptığı Yahudi katliamını anma gününü de içermemektedir (Firer & Adwan, 2004).

Bağımsız dinî okullar kapsamında kuruluşu yeni olan fakat hızla yaygınlaşan bir eğitim kolu da Shas partisine bağlı eğitim ağıdır. 1990'larda kurulan Shas partisi, Sefarad Yahudilerine ait, ultra Ortodoks anlayışta dinî bir partidir. Eğitim sahası partinin önemli bir operasyon alanını oluşturmaktadır. Partinin kurucusu olan Orta Doğu kökenli Yahudiler, özellikle eğitimle ilgili konularda Avrupa ve Amerika kökenlileri ayrımcılıkla suçlamaktadır. Bugün İsrail'deki en büyük dinî parti ve parlamentodaki üçüncü büyük parti konumunda olan Shas ile ilişkili olarak çalışan eğitim ağı, formal ve informal eğitim kurumlarıyla her yaştan insana yönelik dinî ağırlıklı eğitim faaliyeti yürütmektedir. Bu harekete bağlı bağımsız okullar kategorisindeki örgün eğitim kurumları 1997 rakamlarına göre, altı yüz elli anaokulu, yüz kırk ilkokuldur. 38.000 çocuk bu okullarda eğitim görmektedir. Büyümesinin biraz da endişeyle karşılandığı anlaşılan bu eğitim programı geliştikçe formal okul sistemine olumsuz etkileri ifade edilmektedir (Elazar, 1995; Shamai, 2000).

Tablo 3

İbrani Eğitiminde Okul Çeşitlerine Göre Öğrenci Sayıları (Sprinzak ve diğerleri, 2004)

		Genel devlet eğitimi (%)	Dinî devlet eğitimi (%)	Bağımsız dinî eğitim (%)
İlköğretim	1989-1990	67.6	20.05	11.9
	2002-2003	57.6	18.8	23.6
Orta öğretim	1989-1990	78.6	17.6	3.8
	2002-2003	72.2	17.8	10.0

Genel olarak İsrail'deki bu üç eğitim kolunun eğitim sistemi içindeki yerini Tablo 3'te görmek mümkündür.

Görüldüğü gibi, 1989-1990'dan itibaren gerek ilk, gerekse orta öğretimde devlet okuluna gidenlerin sayısı azalmış, buna karşılık Ortodoks dinî okulların öğrenci sayısı artmıştır. Son yirmi yılın alternatif alt eğitim sistemleri olan bu okullara olan ilgi eğitimin her kademesinde -ilköğretim, orta öğretim ve öğretmen okulları da dâhil olmak üzere- söz konusudur.

Ultra Ortodoks eğitimin, dinî siyonist hareketi ve eğitimini zayıflattığını belirtmek gerekir. Bunda İsrail toplum yapısında hatların keskinleşmesi ile bir kesiminde sekülerleşme, diğer kesiminde dindarlaşma eğiliminin etkisinden söz edilebilir.

Din Eğitimi Etrafındaki Tartışmalar

Modernite ile birlikte dinin, hayatın pek çok alanında etkinliğinin zayıflamasına paralel olarak eğitim sahasında da dinle ilgili konuların birer tartışma ve mücadele alanı hâline geldiği malûmdur. İçinde yaşadığımız dönemde pek çok ülkede din eğitiminin okullarda yer alma şekli ve düzeyi bir mücadele konusu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

İsrail, sözünü ettiğimiz mücadelenin belki de en kıyasıya geçtiği ülkelerden biridir. Tartışmanın tarafları buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere din anlayışı veya etnik kökene göre belirlemektedir. Yüzyılın ilk yirmi yılı bu gruplar içerisinde kültürel ve politik olarak seküler çoğunluğun hâkimiyeti ile geçmiş olmakla birlikte siyasette elde ettiği kilit konum ile dinî grupların etkinliği zamanla artmıştır. Eğitim konusu, diğer konulara nazaran dinî partilerin öncelikli ilgi alanını oluşturmakta ve son yirmi yıldır Millî Eğitim Bakanlığını dinî siyonist bir parti olan Ulusal Dinî Parti yönetmektedir (Shamai, 2000). Devletin kurulmasından bu yana çoğunluk olmalarına karşın devamlı güç kaybeden seküler gruplar, dinî grupların eğitim sisteminin bütünü üzerindeki etkilerine yönelik itirazlarını dile getirmektedirler.

Dinî grup daha aktif ve daha iyi organize olmuş, kendisini seküler kültürden kesin hatlarla ayıran, gruba, liderlerine ve sembollerine bağlılığı isteyen, grup hâlinde olmaya ve grup içi ilişkilere önem veren bir yapıdadır. Buna karşılık seküler grup, çoğunluk olmakla birlikte dağınık bir şekilde hareket eden seküler fertlerden oluşmaktadır. Böylece yüzyılın başında marjinal olarak görülen dinî gruplar, kendisini ana kültürel çizgi hâline getirirken seküler kamp etkinliğini yitirmiştir (Shamai, 2000).

Din eğitimi etrafındaki tartışmada öne çıkan konuları sosyal sınıf ayrımları, müfredatlar, finansman ve denetim şeklinde sıralamak mümkündür.

Sosyal Sınıf Ayrımları

Sınıfsal farklılıkların mevcudiyeti ve bunların birbirinden ayrı eğitimler alıyor oluşu, tartışılan konulardan biridir. Farklı ülkelerden gelen ve kaynaşmakta güçlük çeken İsrail toplumu arasında Aşkenaz, Sefarad, Oriental grup ayrımları eğitim sahasında da kendini göstermiştir. Özellikle tüm unsurları ortak bir potada eriterek millî bir kimlik oluşturma misyonu kendisine yüklenen dinî devlet okulları bu gerilimlerin en çok yaşandığı kurumlardır.

Dinî devlet okullarının toplumsallaştırma misyonu ile kapılarını herkese açması her zaman için dinî siyonist eliti bu okullardan uzaklaştırmış, alterna-

tif okul arayışı içine sevketmiştir. Daha yoğun dinî çalışmalara yer veren, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı Noam ve Zvia okulları ile Yeşiva ve Ulpana okulları böylece açılmıştır. Bu durum dinî devlet eğitimini zayıflatan bir etki yapmıştır (Gross, 2003). 1969'da hükümet bir eğitim reformu girişimi olarak orta öğretimde devlet okullarına giriş konusunda kararlar almış, özellikle aşağı kesimler, Asya ve Afrika kökenlilerin okullara kabulünü kararlaştırmıştır. Ancak okulların yarısında bu gerçekleşebilmiştir. Değişiklikleri yürütmekle görevli yerel otoriteler, reforma karşı olan seçmenlerinin ve üyelerinin lehine tavır almış, sonuçta okullarda akademik seviyeyi tutturmak gayesiyle bu gruplardan gelen kişiler için ayrılmış sınıflar oluşmuş ve reformun amacı ve ruhu atlanmıştır (Lindsay & Parrott, 1998).

Sosyal farklılıklara hizmet edecek şekilde oluşturulan okul çeşitliliğinin bir yandan da toplum kesimlerinin birbirine bakışında bir ayrılığa sebep olduğu dile getirilmektedir. 1998'de yapılan bir araştırmadaki tespitlere göre Ortodoks dinî okullarda okuyan öğrencilerin seküler İsraililer hakkında, onların “kültür ve değerlerden yoksun, suça meyilli, boş insanlar” oldukları yönündeki görüşleri buna örnek gösterilebilir (Shamai, 2000).

Eğitimdeki kız ve erkek öğrenci ayrımları, kız öğrencilerin ileri seviyede dinî çalışmalara kabul edilmeyişi de bu başlık altında bir tartışma konusu olarak not edilebilir (Shamai, 2000).

Müfredatlar

Dinî grupların kültürel hegemonyasından söz edilen İsrail'de baskın grubun değerleri, ideolojisi ve kültürünü toplumun eğitim sistemindeki açık ve gizli müfredatta yansıttığı iddiası bir diğer tartışma konusudur (Shamai, 2000). Bunun bir örneği seküler okullarda dinin yeridir. Seküler okullarda resmî ve gayriresmî kanallarla din müfredatta yer almaktadır. Din dersleri ile birlikte edebiyat, sanat, tarih, vatandaşlık gibi derslerle birlikte dinî konular ele alınmaktadır. Kitab-ı Mukaddes dersleri ikinci sınıftan lise sona kadar zorunlu dersler arasında olup üniversite sınavında da birkaç zorunlu başlıktan biridir. Seküler okullarda dinî pratiklere katılmayanlara yönelik dışlanmışlık hissettirildiği dile getirilmektedir. Seküler okullardaki dinî eğitime karşı ultra Ortodoks dinî okullarda sivil toplum ve demokrasi çalışmalarının yer alması bir itiraz noktası oluşturmaktadır (Shamai, 2000).

Müfredatta dinin yeri ve etkinliği tartışması, aslında “Yahudiliğin ne olduğu” konusundaki anlayış farklılığına dayanmaktadır. Seküler Yahudiler, Yahudiliğin bir din olduğu fikrinin tüm öğretim programına hâkim olmasından en-

dişe ederken, dindar Yahudiler dini, bir kültüre indirgeme girişimlerinden endişe etmektedir (Rosenak, 1987).

Yahudilik'te din ile milliyetin iç içeliği öğretim programına hâkim olan bir başka konuyu da gündeme getirmiştir. Eğitim Bakanlığı 1955'ten bu yana, öğrencilerin Yahudi değerleri ve dinini, millî geleneği, diasporadaki Yahudilerle ilgili meseleleri, İsrail'de ve bütün dünyadaki Yahudilere karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkıda bulunacak şekilde öğrenmelerini esas alan ve Todaah Yahudit olarak bilinen "Yahudilik bilinci" programını öğretim programının tümüne uyarlama üzerinde önemle durmaktadır (Brickman, 1971). Sosyolojik araştırmalar seküler devlet okullarına devam eden öğrencilerin hem geleneksel Yahudi değerleri konusunda bilgisiz hem de bu değerlere ve diasporadaki Yahudilere bağlılık konusunda yetersiz olduklarını ortaya koymuştur. Yahudilik Bilinci Programı böylece gündeme gelmiştir. Ancak İsrail'in eğitimini araştıran pek çok araştırmacıya göre 1967 Savaşı, 1973 Savaşı'nın yol açtığı travma ve ardından gelen İsrail'e yönelik politik izolasyon, İsrail gençliğine millî bir Yahudi kimliği aşılama her hangi bir müfredattan çok daha etkili olmuştur (Metz, 1988).

İsrail'de millî eğitimin genel amaçları arasında siyonist değerlerin desteklenmesi yer almaktadır. Bunun için 7-8-9. sınıflarda haftada bir saatlik bir program uygulanmaktadır (Sprinzak ve diğerleri, 2004). Siyonizm fikri devlet okullarında okutulan kitapların da ana çizgisidir. İsrail devleti, kökü geçmişe dayanan Yahudi probleminin tek çözümü ve Yahudi toplumu için de tek alternatif olarak sunulur. Yahudi milletinin *kendi topraklarındaki* tarihine ve Tanrı'nın onlara bu topraklar üzerinde sonsuz hak tanımasına ilişkin kolektif değerleri vurgular (Firer & Adwan, 2004).

Siyonizmin, İsrail'de herkes tarafından kabul edilen bir düşünce olmadığı bu çalışmada belirtilmişti. *Yahudilik bilincine* dair program, seküler Yahudiler tarafından da dinin, başka bir formda arka kapıdan tekrar okula girmesi anlamında yorumlanmaktadır (Rosenak, 1987). Burada asıl zor olan Yahudi olmanın ne kadarının kültürle, ne kadarının dinle ilgili olduğunun ortak bir açıklamasının bulunamayışdır. Siyonizm, bir Yahudi milliyetçiliği olsa da bugün pek çok İsrailli kendini Yahudi kabul etmekle birlikte, bu kimlik algısında politik ve kültürel siyonizmin, eskisi kadar etkin bir role sahip olmadığı gözlenmektedir (Silver, 1998).

Finansman

Devlet harcamalarında eğitimi öncelikli gören İsrail'de 2004 rakamlarına göre millî savunmadan sonra en fazla finans ayrılan alan % 10'luk pay ile eği-

timdir⁶ (Peled, 2001; Sprinzak ve diğerleri, 2004). İsrail'de seküler genel eğitim kolu dışındaki eğitim kanallarının devletten yardım almakla birlikte otonomilerinin devam etmesi ise tartışmalara neden olmaktadır (Shamai, 2000).

Devletin bu okullara yardımı yerel otoriteler kanalıyla olmaktadır. Eğitim hizmetlerinde devletin en önemli ortağı yerel otoritelerdir. Devlet, eğitim politikalarını, personel ve diğer ihtiyaçların nicelik ve finansını belirler, bunlarla ilgili kriterler getirir. Okulların yapımı, işletilmesi ve mutata işlerinin devamı, okul imkânlarının geliştirilmesi, belirli bir kalitede eğitim için gerekli malzemelerin temini vs. yerel otoritelere aittir. Bu iş bölümüne rağmen devlet, yerel yönetimlerin eğitim harcamalarını % 75 oranında karşılar⁷ (Rosevitz ve diğerleri, 1993). Siyasetteki anahtar konumlarını iyi değerlendiren dinî partiler bağımsız dinî okullar için neredeyse devlet okullarınıninkine eşit yardım imkânı sağlamıştır (Shamai, 2000).

Her ikisi de devlet okulu olmakla birlikte dinî devlet okullarının seküler okullardan farklı olarak otonom oluşu da bir itiraz konusudur. Normalde daha çok finansal desteğin daha fazla denetimi getirmesi beklenir. Ancak dinî devlet okulları seküler okullardan daha fazla destek almakla birlikte durum böyle değildir. Dinî devlet okullarındaki bir öğrenci süre bakımından daha fazla eğitim almakta, bu da öğrenci başına maliyeti artırmaktadır. Dinî devlet okullarının spesifik finansal yardım aldığı konular da vardır (kız ve erkek sınıflarının ayrılığı sebebiyle gereken fazla derslik ihtiyacı gibi). Dindarlığın seviyesine göre aradaki fark da açılmaktadır. Öğrenci başına maliyet ve finansman açısından bağımsız okullardaki öğrenciler devlet okullarındakilerden % 14 fazla, Shas öğrencileri ise % 57 fazladır. Sonuçta bir okul finansal açıdan ne kadar az destekleniyorsa, o kadar çok denetlenmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Shamai, 2000).

Denetim

Okulların denetimi konusu da otonomilik ve finansal destekle alakalı olarak tartışılmaktadır. Bağımsız dinî okulların denetimi formalite hâlinde teknik konularla ilgilidir. Asıl sorun olarak görülen şey, dinî devlet okullarının otonomluğunu muhafaza edecek şekilde dinî bir konsey tarafından denetlenme-

⁶ Geçmiş yıllara yönelik rakamlar için bk. Rosevitz ve diğerleri, 1993: 6.

⁷ 2004 rakamlarına göre Eğitim Bakanlığı kendi bütçesinin % 27.6'sını yerel otoritelere aktarmıştır. Bu rakama bağımsız okullar için sağlanan destek dâhil değildir. Bu okullarla ilgili konular Ortodoks dinî eğitim ağına tevdi edilmiştir (bk. Sprinzak ve diğerleri, 2004). Geçmiş yıllara yönelik rakamlar için bk. Rosevitz ve diğerleri, 1993: 6.

sidir. Seküler okulların, kendi çizgilerini muhafaza etmelerini sağlayacak, kendilerini dinî etkilere karşı koruyacak seküler bir konseyin bulunmayışı, kendileri tarafından bir eksiklik olarak dile getirilmektedir.

Mizrachi'ye bağlı okullar 1953 kanunu ile resmî din eğitimi kolu hâline geldikten sonra partinin politik kontrolü yerini Din Eğitimi Konseyine bırakmıştır ki bu konsey Millî Eğitim Bakanlığından bağımsız olarak doğrudan hükûmete karşı sorumludur. Konsey üyelerinin çoğunluğu dindar politikacılarıdır. Konsey, bir müdür, öğretmen ya da müfettişin dinî gerekçelerle görevden alınması yetkisine de sahiptir (Shamai, 2000).

Yahudi Olmayan Dinî Grupların Eğitimi

İsrail devleti kurulurken bir Yahudi eğitim sisteminin yanı sıra diğer dinî gruplar için de bir devlet eğitim sistemi kurulmuştur. Çoğunluğu Arap Müslümanlardan oluşan fakat Çerkes, Dürzî ve Hristiyanları da içeren bu kesim için düzenlenen eğitim, kendi dillerinde olup İbraniceyi ve İsrail ile ilgili temel konuları da içermektedir (Elazar, 1995).

Arapların eğitimini ele alırken devam etmekte olan İsrail-Filistin sorununun siyasî anlamda yarattığı belirsizliği göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bugün Filistin toprakları olan Gazze ve Batı Şeria'da kurulan özerk yönetim, İsrail işgal yönetimine bağlı bir yerel yönetim niteliğinde olup dış işlerinde İsrail yönetimine bağlıdır. Bu bölgelerin dışında da Müslüman ve Hristiyan azınlıklar yaşamaktadır.

İsrail içindeki azınlık grupların en büyüğü olan İsrail Araplarının merkezî yönetimden bağımsız ilköğretim okulları yoktur. Eski manda yönetimi zamanındaki okulların tekrar açılmasına yönelik bir talep olmakla birlikte bunun için izin alınamamıştır (Peled, 2001). Yahudi kesiminde eğitimde yerel otoritenin konumu ve ailelerin katkısı -örgün eğitimde ilâve müfredatların sağlanması yoluyla, ayrıca kulüpler, kültür ve spor merkezleri gibi yaygın eğitim olanaklarının sağlanması vb. yoluyla- artmakla birlikte Arap kesiminde benzer bir durum söz konusu değildir. Azınlık gruplarında eğitime yönelik sivil bir destek mevcut olmadığından devlet harcamaları bu konudaki tek kaynağı oluşturmaktadır (Rosevitz ve diğerleri, 1993).

Gazze ve Batı Şeria'da ise Filistinliler, eğitim işlerini ancak 1994'ten beri bağımsız olarak idare etmektedir. 2004-2005 rakamlarına göre okulların % 70'i devlet okulu, % 6'sı özel okul, % 24'ü de UNRWA⁸ tarafından işletilen okullardır (Palestinian National Authority Ministry of Education, 2005). Okul

⁸ UNRWA (The United Nations Relief and Works Agency) Birleşmiş Milletlerin Orta Doğu'daki en geniş kapsamlı organizasyonu olup Batı Şeria, Gazze, Ürdün, Lübnan ve Suriye'deki mültecilere eğitim ve sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler vermektedir.

müfredatları 1998 yılına ve ders kitapları da 2000 yılına kadar Batı Şeria'da Ürdün'deki, Gazze'de ise Mısır'daki örnekleri esas almıştı. Filistin'e özel olarak hazırlanmamış olan ve Filistin geleneğini yansıtmayan ders kitapları, bir yandan İsrail'in tepkisini çekerken diğer yandan Filistinliler için de bir itiraz konusu olmuştur (Metz, 1988; PCDC, 1998).

İsrail içindeki Arap okullarında orta öğretim seviyesinde müfredatın çoğu (İngilizce, matematik, fen bilimleri gibi) genel okul programını takip etmekle birlikte Arapça, İbranice, tarih ve vatandaşlık konularında özel bir program takip eder. İsrail'in ilk kurulduğu yıllarda öğrencilere bir yabancı dil olarak okutulan İbranice, bugün artık Arapçanın yanında yer alan ikinci bir ana dili durumundadır. Üniversite sınavı –dinî bilgiler hariç- herkes için ortak olduğundan Arap öğrenciler de bu sınavda başarılı olabilmek için Eski Ahit'ten pek çok bölüm içeren İbranî edebiyatını ve eski Yahudi tarihini vurgulayan tarihi iyi bilmek durumundadır (Peled, 2001).

Azınlık gruplarının din eğitimine gelince, İsrail yönetimindeki bölgelerde azınlık okullarında ilkokulun ilk sınıfından lise sona kadar İslâmiyet ve Hristiyanlıkla ilgili dinî eğitim verilmektedir. Aşağıdaki tablo azınlık okullarındaki dersler ve öğrenci başına haftalık sürelerini göstermektedir. İbranî eğitimiyle karşılaştırıldığında din ve millî kültürle ilgili derslerin azlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 4

İsrail'de Arap ve Dürzî Eğitiminde Orta Öğretimde Okutulan Dersler ve Öğrenci Başına Haftalık Ders Saati Süreleri (Sprinzak ve diğerleri, 2004)

Ders alanı	Birinci kademe (7, 8, 9. sınıflar)	İkinci kademe (10, 11, 12. sınıflar)
Arapça	15	12
İngilizce	12	9-11
İbranice	12	9
Matematik	14	9
Tabiiî bilimler/teknoloji	18	8
Arap kültürü/Dürzî kültürü /İslâm/Hristiyanlık	7	3-4
Tarih, coğrafya, insanî ve sosyal bilimler	16	8
Yurttaşlık bilgisi (fert ve toplum)	7	7
Beden eğitimi	6	6
Sanat	4	-
Seçmeli dersler		6
Kompozisyon yazma		2
Yoğunlaştırılmış çalışmalara ayrılan ek süre		25-28 31-34
		genel teknik
Toplam	111	107 113

Araplar din eğitimini daha ziyade yaz okullarında almaktadır. Özetle Müslüman toplumun ilk ve orta öğrenim seviyesinde din eğitimi konusunda iki kaynağı vardır: (i) büyük oranda seküler yapıdaki ilk ve ortaokullarda okutulan sınırlı sayıdaki din dersi ve (ii) destekleyici mahiyetteki yaz kursları (Peled, 2001). İsrail’de yüksek öğrenim düzeyinde eğitim veren iki de İslâmî kurum bulunmaktadır. Bu okullar, Ümmülfehm’deki İslâmî İlimler ve Davet Fakültesi ile Bâka el-Garbiyye’deki Şeriat ve İslâmî Araştırmalar Fakültesidir. İsrail’in kendi üniversitelerinin hemen tamamında İslâm ve Arap dilini araştırma bölümleri mevcuttur ve İsrail Araplarının bir kısmı akademik çalışmalarını bu kurumlarda yürütmektedir (İlhan, 2001).

Hristiyanların kilise ile bağlantılı, kendilerine ait bağımsız dinî eğitim kurumları az sayıda olmakla birlikte mevcuttur. Bu okulların devamı, Hristiyan dünyası ile olan hassas ilişkiler sebebiyle önemli görülmektedir (Peled, 2001).

Gazze ve Batı Şeria’da uygulanmakta olan programda ise ilköğretimde haftada üç saat (tüm öğretim süresinin % 10’u) ve orta öğretimde yine haftada üç saat (tüm öğretim süresinin % 8.3’ü) olmak üzere İslâm dini dersi yer almaktadır. On iki yıllık ilk ve orta öğretimin sonunda yapılan genel orta öğretim sınavında İslâm eğitimi de beş temel konudan biri olarak yer almaktadır. Filistinlilerin 1998’de hazırlanan kendilerine ait ilk müfredat programında Arap milliyetçiliği ve İslâmî değerler programının temel yaklaşımları olarak sunulmaktadır (PCDC, 1998).

Azınlık gruplarının din eğitimi aynı zamanda millî kimliğin devamıyla alâkalı olarak tekrar gündeme gelmekte ve önem kazanmaktadır. Arap milliyetçiliğinin öne çıkmaması için azınlıkların etnik kökenleri itibarıyla değil dine göre ayrımı esas alınmaktadır (Peled, 2001). Buna rağmen yaşanan süreç diğer azınlık grupları için de etnik kimliğe yönelik bilinci artıracak şekilde işlemiştir. 1967’deki Altı Gün Savaşları’ndan sonra Araplarda Filistin kimliğine yönelik uyanışın arttığı gözlenmiştir. Dürzîler ise kendilerinin Müslüman Araplardan farkını keşfetmeye ve bunu ortaya koymaya başlamıştır. Fakat onlardan farklı olarak istenen şekilde İsrailli olma kimliğine daha çok yaklaştıkları belirtilir. Her vesile ile Araplardan farklarını vurgulayan Çerkesler kendi arzularıyla İbranice eğitim dilini benimsemişlerdir (Peled, 2001; Stern, 1997). Askerlik yapar, evlerinde dahi İbranice konuşurlar. Dürzîler, biraz da istihzaî bir şekilde kimlik olarak pek çok Yahudi’den daha kuvvetli bir şekilde *İsrailli* bakışına sahip “süper İsrailliler” olarak anılmaktadır. İsrail’e olan bağlılıklarından ötürü -1940’lardan itibaren orduya katılmalarından da anla-

şılacağı üzere- İsrail toplumu içinde eşit yaşam imkânlarına sahip olmuşlardır (Elazar,1995).

Devletin kuruluşundan itibaren Arap eğitiminin amaçlarının belirlenmesi İsrail için önemli bir ikilem konusu oluşturmıştır. Hem Yahudi hem Arap unsurlardan oluşan, Arap devletleriyle devamlı bir çatışma hâlindeki bir Yahudi devletin bu azınlık vatandaşlarına nasıl bir rol belirleyeceği önemli bir sorun alanıdır. Arap kalmakla birlikte İsrail'e sadık olmak nasıl başarılacaktır? Bu zamana kadar Arap eğitim politikasının öncelikli amacının bir İsrailli Arap kimliği oluşturabilmek, sadık vatandaşlar yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle tarih, dil ve din dersleri, arzu edilen asimilasyonun temel elementlerini oluşturmaktadır. Onun için eğitimin dilinin ne olacağı uzun bir mücadele konusu olmuştur. Eğitim Bakanlığının azınlık gruplarının dinî eğitimine fazlaca ilgi göstermediği, İslâm eğitiminin marjinal bir konu olarak görüldüğü de belirtilmektedir (Peled, 2001). Bu isteksizliğin, İslâm öğretiminin Yahudi aleyhtarlığı içerdiği görüşü ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Zira daha 1948'de azınlık gruplarının eğitim işleriyle görevli birimin yaptığı bir tespit, İslâm eğitimiyle ilgili bu handikapı ortaya koymaktadır. Bu rapora göre “Kur'an öğretimi biz-zat önemli bir sorundur, çünkü Yahudi millete karşı açık bir şekilde karşı ve aşağılayıcı tavrı vardır” (Peled, 2001:108).

Benzer gerekçelerle İsrail aleyhtarlığı ve yıkıcı fikirler içerdikleri düşüncesiyle ülke dışından ders kitabı getirilmesi kabul edilmemiştir. Bu durum, uzun dönem din dersleri için herhangi bir eğitim malzemesi bulunmamasına sebep olmuş ve derslerin etkinliğini olumsuz etkilemiştir (Peled, 2001). Ardından Mısır ve Ürdün'den gelen İslâm din dersi kitaplarının yerini 2000 yılında Filistin yönetimi tarafından hazırlatılan⁹ kitaplar almıştır. Bu kitaplarda Mısır tarafından hazırlanan eski örneklerindeki Yahudi karşıtı ifadeler çıkarılmış olmakla birlikte bu kitaplara yönelik eleştiriler yukarıda Kur'an'la ilgili olduğu üzere aslında İslâm dininin birtakım kavram ve konularına veya bunların Müslümanlar tarafından anlaşılma şekline yöneliktir.¹⁰

Filistin ders kitapları kimi zaman, Amerikan ve İsrail başkanları ve Avrupa Parlamentosu dâhil en üst düzeyde siyasî tartışma konusu olmuştur. Bu yüzden hiçbir ülkenin ders kitaplarının Filistin'inkiler kadar yakın bir inceleme-

⁹ Söz konusu kitaplar UNESCO, bazı Arap devletleri, İtalya ve Belçika'nın finansal desteğiyle hazırlanmıştır. bk. Reiss, t.y.

¹⁰ Örnekler için bk. Reiss, t.y.

ye konu olmadığı söylenebilir. Ders kitaplarında Yahudilere karşı kışkırtıcılığın yer alıp almadığı çeşitli ülkelere bağlı araştırma kuruluşlarınca incelenmiş,¹¹ sonuçta 2004 raporlarında müfredatta İsrail'e, Yahudiliğe, siyonizme, batılı Yahudi-Hristiyan geleneklere ya da değerlere karşı bir kışkırtma bulunmadığı belirtilmiştir.¹² Her iki taraf için de asıl sorunun devam etmekte olan savaş hâli olduğunu ifade etmek gerekir.

Son yıllarda Arap ve Yahudi taraflarının barış içerisinde birlikte yaşamalarına yönelik eğitimsel programlar yürütülmektedir.¹³ Hâlihazırda bu amaçla hazırlanmış olan yaklaşık üç yüz program, okullarda, muhtelif organizasyonlarda, halk eğitim merkezlerinde veya genele yönelik olarak her iki kesimde de uygulanmaktadır (Stephan ve diğerleri, 2004). Bir başlangıç olması bakımından her iki kesimden öğrencileri barındıran okul denemelerini de bu kapsamda zikredebiliriz.¹⁴ Bu çift dilli okullarda din dersleri de ayrı sınıflarda yapılmaktadır.

Araplar arasında vatandaşlık bilincinin sağlanması noktasında bu zamana kadar uygulanan politikanın yani -yukarıda sözünü ettiğimiz üzere- dinî ve kültürel unsurların geliştirilmesine yönelik isteksizliğin ve bunların görmezden gelinmesinin sonuç vermediği bugün geline nokta tespit edilmekte ve muhatabının inançlarına, kültürel değerlerine saygıyı öne çıkaran bir yöntem önerilmektedir. Zira Arapların *İsraili* olabilmesi, kendine ait değerlerden uzaklaşması ile mümkün görülmüştü. Eğitim yoluyla birlikte yaşamaya katkıda bulunmayı hedefleyen bunca programa Arap kesiminin tepkisi ve kendini açma konusundaki direnişi biraz da bu bakıştan kaynaklanan tered-

¹¹ Ders kitapları ülkeler arasındaki politik ve ideolojik mücadelenin bir konusu durumundadır. Özellikle 1990'ların sonundan itibaren politik ve dinî olarak öteki imajı, Orta Doğu'da uluslararası bir konu hâline gelmiş, İsrail ve Filistin'le sınırlı kalmayıp ABD ve Arap ülkeleri dâhil daha geniş bir yelpazede ele alınmıştır. İsrail ve ABD merkezli olarak kurulan The Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP) ve the Middle East Media Research Institute (MEMRI) gibi araştırma merkezleri Arap ülkelerindeki ders kitaplarındaki İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik imajları üzerine raporlar hazırlamıştır. Georg Eckert Institute for International Textbook Research ise konuyla ilgilenen, Almanya merkezli, daha az politik bir platformdur. Konuyla ilgilenen diğer kuruluşlar arasında IPCRI (The Israel/Palestine Center for Research and Information Jerusalem) ve PCDC (Palestinian Curriculum Development Center) sayılabilir.

¹² Bu konudaki raporlar ve İsrail-Filistin ders kitaplarına dair bir kaynakça için bk. Leirvik, 2005.

¹³ Bu programların tarihsel gelişimleri ve programları yürüten organizasyonlar ve konu alanları hakkında bilgi için bk. Abu-Nimer, 2004.

¹⁴ The Center for Bilingual Education in Israel (CBE) tarafından desteklenen ve devlet okulu programını uygulayan bu okulların biri Kudüs'te diğeri Celile'dedir (bk. Bekerman & Horenczyk, 2004).

düdü ifadesidir. Arap kesiminde etkili olabilmesi için bu programların tek başına bireyi değil kolektif bilinci esas alması, inanç ve kültüre yönelik onaylanmayı hissettirmesi önerilmektedir (Dwairy, 2004).

Eğitim açısından alınan bu önlemlere karşı konunun sınıfla sınırlı kalmaması gerektiği, iki halk arasında gerçek anlamda eşitlik sağlanmadığı müddetçe bu sadık halk kesiminin yaratılamayacağı açıktır.

Sonuç

Ülkelerin eğitim sistemlerinin, kendi tarihi ve kültürel şartlarının sonucu olarak şekil aldığı ve bu özel durumlar sebebiyle eğitim sistemlerinin de birbirinden farklılıklar içerdiği fikri, bu çalışmanın temel hareket noktası olmuştur. Yirminci yüzyıldaki devlet yapıları ile karşılaştırıldığına farklı bir örneği oluşturan İsrail devleti, gerek sahip olduğu kültürel arka plan gerekse kuruluşundaki temel prensip olan toparlanma, kolektiflik fikri doğrultusunda millî bir ruh geliştirmek için eğitim sürecine dayanması sebebiyle eğitim sistemi açısından incelemeye değer bir farklılık göstermektedir. Devlete bağlı okulların seküler ve dinî olarak ayrıldığı, bağımsız dinî okulların da mevcut bulunduğu bu eğitim sisteminde okul türleri, temelde din eğitiminin içerik ve derecesine göre ayrılmıştır. Bu din eğitimi sistemi sadece geniş kapsamı ve yaygınlığı açısından değil, içeriğindeki çeşitlilik ve pek çok farklı kesime yönelik olması açısından da dünyada tektir. İsrail'deki okul çeşitliliği, aslında toplumdaki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Toplum katmanları arasındaki mücadele, eğitim arenasında da kendisini doğrudan göstermektedir. Bu çalışma, eğitim sistemiyle ilgili teknik bilgi vermekten çok bu ilişkiye odaklanmış, din eğitimi etrafındaki tartışma konularına değinmiştir. Diğer din mensuplarının eğitimi konusunun ise eğitimin birtakım ideolojik, dinî ve millî söylemlerin desteklenmesi için bir araç olarak kullanıldığı Orta Doğu'da özellikle devam etmekte olan İsrail-Filistin sorunu sebebiyle bir problem alanı olarak durmaya devam ettiğine işaret edilmiştir.

Kaynakça

- Abu-Nimer, M. (2004). Education for coexistence and Arab-Jewish encounters in Israel: Potential and challenges. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 405-423.
- Bar-Lev, M. (1984). Israel. In *A Dictionary of Religious Education* (Ed. J. M. Sutcliffe). London: SCM Press
- Bekerman, Z. & Horenczyk, G. (2004). Arab-Jewish bilingual coeducation in Israel: A long-term approach to intergroup conflict resolution. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 389-405.
- Boyer, A. (1992). *Siyonizmin kökenleri* (çev. V. Aytar). İstanbul: İletişim Yay.
- Brickman, W. W. (1971). Israel. *The Encyclopedia Of Education*. The Macmillan Company & The Free Press.
- Çağlayan, S. (2004). *İsrail sözlüğü: Siyonistler, muhalifler, tarihçiler, eylemciler, yerleşimciler, İsrailililer*. İstanbul: İletişim Yay.
- Dwairy, M. (2004). Culturally sensitive education: Adapting self-oriented assertiveness training to collective minorities. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 423-437.
- Elazar, D. J. (1995). *Education in a society at a crossroads: Implications for the study or Israel's education system*. Jerusalem: Institute for the Study of Educational Systems.
- Erinç, S. (2001). İsrail. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 23, s. 181-183). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Firer, R. & Adwan, S. (2004). *The narrative of the Israeli-Palestinian conflict in textbooks of both nations*. Hannover: Hahn.
- Gross, Z. (2003). State-religious education in Israel: Between tradition and modernity. *Prospects*, 33 (2), 149-164
- Ilhan, S. (2001). İsrail: Ülkede İslâmiyet. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (23, 188-191). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsrail Ankara Büyükelçiliği: web adresinden 15 Mart 2005 tarihinde edinilmiştir.
- Leirvik, O. Religion, Education and (in)tolerance in the Palestinian / Israeli context. web adresinden 30 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir.
- Lindsay, B. & Parrott, J. (1998). New challenges for educational and social policies in international settings: A review essay. *Comparative Education*, 34 (3), 341-347.
- Metz, H. C. (ed.) (1988). *A country study: Israel*. Library of Congress, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iltoc.html> web adresinden 7 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir.
- Özmen, S. (2001). *Ortadoğu'da etnik, dinî çatışmalar ve İsrail*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Palestinian National Authority Ministry of Education, 2004-2005 Statistics www.mo-e.gov.ps/statistics.htm web adresinden 10 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir.
- PCDC - Palestinian Curriculum Development Center (1998). First Palestinian Curriculum Plan. Palestinian National Authority Ministry of Education. http://www.pcdc.edu.ps/first_curriculum_plan.doc web adresinden 10 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir

- Peled, A. R. (2001). *Debating Islam in the Jewish State: The development of policy toward Islamic institutions in Israel*. Albany: State University of New York Press.
- Reiss, W. (t.y.) Palestinian Textbooks on the Subject of Islamic Religion, *Reviews of current Israeli and Palestinian textbooks*. Georg Eckert Institute for International Textbook Research <http://www.gei.de/english/projekte/israel.shtml> web adresinden 15 Mart 2005 tarihinde edinilmiştir
- Rosenak, M. (1987). *Commandments and concerns: Jewish religious education in secular society*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Rosevitz, S., Elazar, D. J. & Marom, Z. R. (1993). *Trends in the Israel education budget in the 1980's*. Jerusalem: Institute for the Study of Educational Systems.
- Shamai, S. (2000). Cultural shift: The case of Jewish religious education in Israel. *British Journal of Sociology of Education*, 21 (3), 401-417.
- Silver, M. (1998). *Respecting the wicked child: A Philosophy of secular Jewish identity and education*. Amherst: University of Massachusetts Press
- Sprinzak, D., Bar, E., Segev, Y., & Levi-Mazloun, D. (2004). *Facts and figures*. Jerusalem: Ministry of Education Culture and Sport. web adresinden 11 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir
- Stephan, C. W., Lazarowitz, R. H., Zelniker, T., & Stephan, W. G. (2004). Introduction to improving Arab-Jewish relations in Israel: Theory and practice in coexistence educational programs. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 237-253.
- Stern, A. (1997). İsrail'de Çerkes azınlığa yönelik eğitim politikası. *Contact Bulletin*, 14 (1). http://www.kafder.org.tr/nart.php?yazi_id=330 web adresinden 15 Mart 2005 tarihinde edinilmiştir
- Şami, R. A. (2002). *Din devleti İsrail: İsrail'de dinî cemaat ve partiler* (çev. M. A. Kara). İstanbul: İlke Yayınları.
- The Jewish Agency for Israel. *The Educational System in Israel*. web adresinden 12 Şubat 2005 tarihinde edinilmiştir
- World Zionist Organization-The Hagshama Department. *The Educational System in Israel*. web adresinden 7 Nisan 2005 tarihinde edinilmiştir

The Place of Religion in Israel's Educational System in Terms of Social and Political Backgrounds

Z. Şeyma ARSLAN, M. A. *

Citation – Arslan, Ş. (2005). The place of religion in Israel's educational system in terms of social and political backgrounds/. *Journal of Values Education –Turkey-*, 3 (9), 59-88.

Abstract – This study explores Israel's educational system, especially the religious education system in the course of its religious, cultural, and political structures, together with the tendencies and debates around it. It is emphasized that the uniqueness of the school system in Israel compared to other countries is mainly due to the position of religion in school system and in syllabus. At this point, beginning with her historical background of general educational system, the transmission of the traditional schools into the contemporary new school forms, and the establishment of new schools related to the political parties are examined as well as the effects of this process to the present. The educational system consists of state schools which are differentiated as secular and religious and private religious schools. The role and place of religious subjects in these school forms are discussed. The present discussions about religious education are examined under the titles of social and ethnic discriminations, curriculums, financing and supervisions. Finally, the education of other religious minorities and the troubles due to the ongoing Israel-Palestinian debate is pointed out.

Key Words – Israel, Religious Education, State Education, Zionism, Judaism.

* **Address: for correspondence:** The center for Values Education, Süleymaniye Cd. No:11 Süleymaniye, Istanbul, Turkey. **E-Mail:** seymaarslan@degerlereregiti.org